

ЕТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ІВАНА ОГІЄНКА

Основу етичних поглядів І.Огієнка складають віра в морально-ціннісний потенціал рідної мови і християнська мораль антропоцентричної орієнтації. В його тлумаченні релігійна духовність у контексті рідномовного виховання виступає універсальною діяльнісно-етичною силою, яка здатна сприяти духовному вдосконаленню нації.

Розвиток етичних поглядів І.Огієнка тісно пов'язаний з його пошуками сенсу буття й вибором шляхів найдоцільнішого служіння своєму народові. Моральне самовизначення видатного вченого спиралося на істинно глибоку релігійність і відданість ідеї соборності України. Саме тому, пройшовши шляхом вчителя, викладача, освітньо-громадського і політичного діяча, у зрілому віці він обрав для служіння людям іпостась священика. Ще за свого цивільного буття І.Огієнко опікувався проблемами утвердження української православної церкви, беручи найактивнішу участь у проведенні першого Всеукраїнського церковного Синоду (січень 1918), започатковуючи в Україні богословський факультет при Кам'янець-Подільському університеті (1918), намагаючись на посаді міністра освіти і віросповідань сприяти українізації церкви на Поділлі (1919). Його рішення про прийняття монашества у 1940 р. було підготовлене набутим життєвим досвідом і величезним науково-богословським доробком, а головне – прагненням піднести національно-релігійне життя українців на теренах Польщі, які зазнавали значних утисків із боку католицької влади. В результаті такого життєвого вибору українська церква одержала в образі Огієнка – митрополита Іларіона – великого духовного провідника, який проте продовжував плідну творчу діяльність у галузі історії, культурології й богослов'я. В етичних поглядах І.Огієнка найсуттєвішим є дві складові: переконаність в існуванні етичного потенціалу рідної мови і християнська мораль яскраво вираженого антропоцентричного забарвлення. Ставши одним із найавторитетніших слов'янських мовознавців свого часу, вчений надзвичайно тонко відчував і усвідомлював невичерпну виховну силу мови. У його трактуванні, рідна мова виступає принципово важливим засобом морального виховання і культурного освічення дітей і молоді, бо є концентратом духовних цінностей народу. Широко відомі нині його афористичні слова - "мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб.... В мові – ступінь нашої свідомості, ... наша стара й нова культура" [1:239-240], - можуть слугувати епіграфом діяльності великого просвітника, а його думки знайшли своє втілення в численних підручниках і навчальних книжках з української мови, словниках і філологічних розвідках. Виступаючи за всебічний розвиток національної культури, вчений проте розглядав останню як тип відкритої культури, не закликаючи до етнічного ізоляціонізму.

Найголовнішою світоглядною категорією життєвої філософії І.Огієнка виступала "праця як ціль життя", праця, в основі якої – творення добра на національній ниві, тому і пастирство своє він розглядав як служіння ближньому, своєму народові. Вчений рано усвідомив "велику і дошкульну бідноту українського народу, ... який біднував на всіх ділянках життя", і з гіркотою констатував надповільне духовно-свідоме етнічне зростання українців, тому зміст своєї життєвої праці підпорядкував тезі – "віддавати все для національного усвідомлення свого заснулого народу" [5: 11]. Усім його подвижницьким життям керував моральний імператив відповідальності за цю працю: "Відчуття відповідальності за працю супроводить мене в кожній дії моїй. У кожній справі своїй я згадую про Господа, як Суддю мого поступовання. Згадую і про народ мій рідний, як свідка моєї праці. Бог і нарід – в основі моєї праці постійно!" [5:12]. Митрополит Іларіон служив національній церкві як джерелу духовності свого народу. В його баченні, духовність виступає двомірною етичною категорією, бо тлумачиться ним не лише як сукупність суто християнських чеснот, що визначають мотивацію і зміст поведінки людини, але як обов'язкова притаманність особі національної свідомості, наріжним каменем якої є рідна літературна мова. Тому, на переконання Огієнка, "як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше за культури його літературної мови".

Особливої глибокої розгляд питання морального виховання особистості засобами рідної мови набув у програмовій праці вченого "Наука про рідномовні обов'язки", у передмові до якої автор стисло сформулював своє концептуальне ставлення до рідномовного виховання моралі: "... тільки рідна мова приносить людині найбільше і найглибше особисте щастя, а державі найсильніші патріотичні характери" [2:11]. Вбачаючи в рідномовній школі "двигун" духовного розвитку народу, протягом всієї своєї освітньої і релігійної діяльності Огієнко виступав дієвим і послідовним поборником ідеї національного шкільництва і етнопатріотизму. На його переконання, суспільні ідеали не можуть бути втілені поза християнським підґрунтям, яке забезпечує панування духовних і загальнолюдських моральних цінностей. В його тлумаченні, віра виступає універсальною діяльнісно-етичною силою, яка здатна об'єднати націю і сприяти її духовному зростанню. Релігія, як один із головних засобів збереження національних особливостей народу, в творах Огієнка тісно переплетена із суто світським возвеличенням таких компонентів української культури, як пісня, як традиції храмової архітектури і художнього оздоблення церков, як побутове мистецтво тощо. Його релігійна етика вся просякнута нестримною любов'ю до національних витоків. Навіть у церковному співі він чує "мотиви наших народних пісень і наших старих козацьких дум" [1:6]. З іншого боку, вже в своєму ранньому, досвященницького періоду, історико-філософському осмисленні українського культурного поступу вчений виступає з твердженням непересічної ролі українського духовенства в збереженні й розвитку рідної мови. А згодом, у процесі глибоких наукових і теологічних досліджень, І.Огієнко-пастир вказує на важливість єднання віри й мови, які "створять головну ознаку народності" і є "спільним дуалістичним виявом однієї національної душі". Його вимоги про відправлення служби Божої рід-

ною мовою корелюються з притаманним його теологічним поглядам етно-антропологічним спрямуванням, яке характеризується тезою: "Хто любить свій народ, той йому щиро служить".

Впродовж всієї багатоаспектної діяльності і наукової творчості І.Огієнка (і вченого, і першосвященника) завжди хвилювали питання морального життя, тому його спадщина просякнута нестримним бажанням орієнтувати молодь на загальнолюдські етичні цінності і християнську духовність. І в цьому прагненні яскраво відбивається дуалістичність його світобачення. Вказуючи, наприклад, у "Філософських містеріях", що "релігійний світогляд – це світогляд ідеалістичний. Він опертий на повній християнській науці, він визначає основними двигунами світу головні християнські чесноти: Віру, Надію й Любов", автор відразу ж звертає ідеалістичність своїх суджень до життєдіяльності людей, підкреслюючи, що ці чесноти мають бути реальними, "постійно здійснюваними в житті, а не тільки уявні". З іншого боку, мовно-навчальна спадщина вченого, підпорядкована глобальній ідеї його життя – національному просвітництву –, пройнята проповідкуванням працелюбства як основи життя, родинних цінностей, величчя людської дружби і, звичайно, універсальних моральних цінностей – чистої совісті, милосердя, сумління [3].

Аналізуючи етико-філософські засади світогляду І.Огієнка, доходимо висновку: в його трактуванні релігійна мораль і національні інтереси виступають як дві взаємопов'язані, рівноправні складові світобачення. І все ж, на нашу думку, в християнській світоглядній позиції вченого на перший план висувається приналежність до певного етнічного "організму", тоді як християнство, особливо католицизм, натомість приналежності до певної національної спільноти, на перший план висуває ідеал всевідкритості, що досягається відчуженням, яке і породжує християнську еліту – чернецтво. Саме завдяки національно-зорієнтованому світогляду в Огієнка домінує ідея діяльної любові до свого народу і моральний імператив служіння йому. Християнська етика митрополита Іларіона спрямовує віруючих на всежиттєву працю в ім'я перетворення реальних обставин буття народу і пов'язана з утвердженням патріотизму як керуючого морального принципу життя кожної особи.

Однією з провідних етичних категорій релігійно-філософської спадщини митрополита Іларіона виступає совість. Мораль, у його тлумаченні, є ніби посередницею між совістю і розумом, вона – "головна ознака християнської культури" [3:3]. Заглиблення у твори вченого дає можливість усвідомити, що, в його тлумаченні, ця етична категорія за своїм змістом споріднюється з категорією відповідальності і суспільної, і національної. В його проповідях розглядаються також споконвічні етичні проблеми добра і зла, милосердя, сумління і т.д. Питання релігійної свідомості митрополит Іларіон пов'язує з формуванням національної свідомості, закликаючи виховувати патріотизм через повагу і любов до рідної мови і традицій, до своєї християнської віри: "Бережи все своє рідне, бережи, щоб не винародовитися, щоб не забути народу, з якого ти вийшов. Бережи свою віру, звичаї, свою мову, і тим збережете національну істоту свою".

Практичним підтвердженням самовідданого служіння вченого національній ідеї і своєму народові стала його невтомна видавнича і редакторська діяльність, спрямована на піднесення освіченості українців, прищеплення їм потягу до знань, творення національної культури. В його тезі – "тільки книжка принесе волю українському народові" – зосереджено головний напрямок реального втілення Огієнком своїх етико-філософських поглядів шляхом безкорисливого просвітництва, яке він обрав ще в юності і не полишив до смерті.

З високої громадянської позиції провадив видавничу діяльність і Огієнко-вчений, і Огієнко-першосвященник. Започатковані ним часописи "Рідна мова", "Наша культура" (видання польського і канадського періодів), "Слово істини", "Віра і культура", до яких публікувалися відповідно серії дешевих народних книжок ("Бібліотека "Рідної мови", "Бібліотека "Нашої культури", "Бібліотека "Слова істини" і багато ін.), не кажучи вже про його незчисленні журнально-газетні дописи і грандіозний корпус мовознавчих, історичних, культурологічних, теософських творів, у сукупності є вагомим зібранням з історії культурного розвитку українського народу, на якому зросло не одне покоління українців діаспори. Особливо красномовним, з етичних міркувань, є той факт [6], що попри всі історичні і політичні обставини, Огієнко-видавець відстоював свободу виразу думок, незалежність авторських позицій і вибору тем. Журнали і неперіодичні видання, що публікувалися під орудою вченого, були розраховані на найширші читацькі кола, збагачували знаннями з різних ділянок етнокультури і, в цілому, підпорядковувалися огієнківській концепції: один народ, одна літературна мова, спільна для всіх українців культура, одна національна православна церква.

Підсумовуючи стислу характеристику етичних поглядів І.Огієнка, спробуємо означити їх як етику національної свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу.- К.: Абрис, 1991. – 227 с.
2. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки.- Львів: Фенікс, 1995. – 144 с.
3. Митрополит Іларіон. Мої проповіді. Ч.1.- Вінніпег, 1973. –115 с.
4. Огієнко І. Твори: Філософські містерії.- Вінніпег, 1957.
5. Ляхощкий В. Тільки книжка принесе волю українському народові... - К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2000.
6. Ляхощкий В. Просвітитель.- К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2000. – 205 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.11.2001 р.

Дічек Н.П. Этика национального сознания Ивана Огиенко.

В основе этических взглядов И.Огиенко лежат вера в нравственно-ценностный потенциал родного языка и христианская мораль антропоцентрической ориентации. В его трактовке религиозная духовность в контексте воспитания на родном языке выступает универсальной деятельностно-этической силой, способной содействовать духовному совершенствованию нации.

Dicheck N.P. Ivan Ogiyenko' s ethics of national consciousness.

Faith in moral and values potential of mother tongue and Christian moral philosophy of anthropocentric orientation make the basis of I.Ogiyenko' s ethical viewpoint. In his interpretation religious spirituality in the context of education in mother tongue is presented as an active universal ethical force, able to promote spiritual perfection of the nation.